

EL ORRIS DE LES VALLS D'ANDORRA

David Mas

La situació de les valls d'Andorra al bell mig dels Pirineus, ha fet que durant segles la ramaderia ovina, juntament amb l'agricultura de muntanya, fos una de les principals activitats econòmiques del país. Amb uns orígens que quasi bé podríem remuntar al neolític, aquesta activitat va tenir el seu moment de major auge entre el segle XVII i la primera meitat del segle XVIII amb un punt màxim l'any 1730 quan (a partir de la tributació) es comptabilitzen quaranta mil caps de bestiar menut. A partir de llavors el nombre va començar a baixar, en un principi degut a la substitució de la ramaderia ovina per la cria de bestiar gros, primer mules i després vacum, i a partir de la segona meitat del segle XIX va entrar en un procés de crisi fins quasi bé la seva desaparició a finals del XX. A petita escala la ramaderia ovina constituïa un complement de l'agricultura, sobretot si tenim present que les ovelles eren pràcticament l'únic mitjà per bogar els camps, i tots els pagesos en major o menor mesura disposaven d'alguns animals. Va ser a partir de l'alta edat moderna que es van començar a constituir grans ramats de milers de caps en mans de grans propietaris; per exemple l'any 1719 en un document en que s'autoritza l'entrada a Catalunya dels ramats andorrans en transhumància es fa referència al pas de més de 16.000 caps, propietat de només set ramaders. A aquesta escala de les ovelles se n'extreien tres productes: la carn que sovint s'exportava mitjançant la venda d'animals vius a les fires catalanes, la llana, destinada a la indústria tèxtil tant local com exterior, i el formatge. És amb aquest darrer producte amb el qual estan relacionades les estructures que aquí ens ocupen: els orris.

Els orris eren utilitzats pels pastors per facilitar la tasca de munyir les ovelles durant el període de cria

d'aquestes, a principis d'estiu, i que coincidia amb el moment en què els ramats eren conduïts a les pastures, situades en la part alta de les valls de muntanya. Es tracta d'una estructura bastida en pedra seca, que consisteix en un recinte format per dos murs de pedra, d'aproximadament un metre vint d'alçada, que corren paral·lels dibuixant una ziga-zaga d'entre quaranta i seixanta metres de llargada. Un dels extrems està obert, mentre l'altre està tancat, i disposa d'un compartiment separat per una paret travessera o bé hi ha un recinte quadrangular afegit al lateral. Per l'extrem ample i obert de l'orri, al qual s'afegia una mena d'embut fet amb andàs de fusta, s'hi feia entrar les ovelles que estaven criant i que prèviament havien estat separades de les encara joves, les bassives, que encara no criaven. El traçat sinuós del passadís format per les dues parets de l'orri tenia la finalitat d'esmortir l'empenta de tot el grup

d'animals fent força cap endavant. En el tancat que es deixava a l'extrem oposat se situava el pastor que s'ocupava d'anar munyint les ovelles, les quals anava agafant d'una en una o en grups reduïts. L'operació es repetia dos cops per dia. La llet obtinguda era utilitzada per elaborar formatges, tasca que efectuaven els mateixos pastors en una cabana annexa a l'orri. La mateixa cabana servia d'habitatge als pastors, o bé en disposaven d'una altra d'independent propera a l'orri. També adossada a l'orri o a pocs metres acostuma a haver-hi una pleta. De fet, a vegades, també es considera un orri el conjunt format pel passadís o «manega», la pleta i les cabanes annexes.

Tots ells estan situats en zones on està plenament documentada l'activitat ramadera, els cortons, que eren terrenys d'alta muntanya que els comuns de les parròquies andorranes llogaven a l'estiu a particulars per a que hi portessin a pasturar els

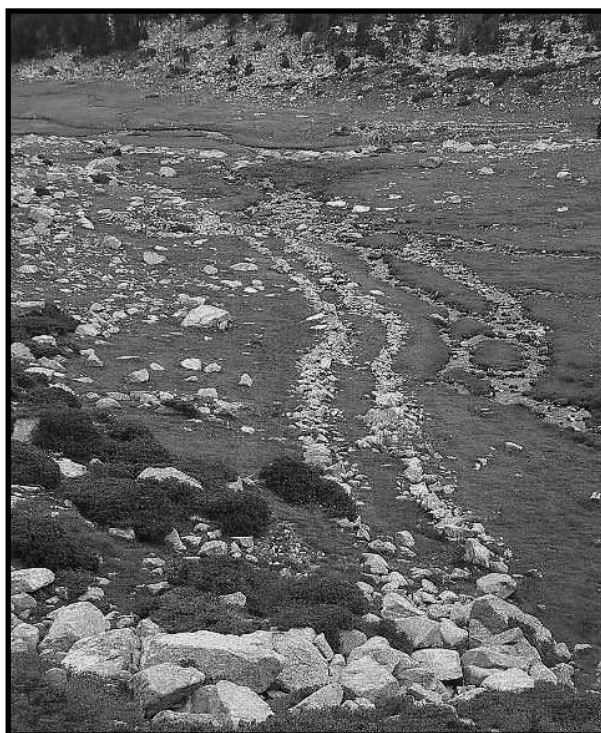

Orri de riu dels Orris.

Orri de la Coma
del Forat.

Orri de Setut.

motiu de litigi i va requerir que el batlle hi dictés sentència, ja que tant els uns com els altres afirmaven haver arribat els primers, haver-hi posat un ram com a senyal i per tant tenir dret a utilitzar l'orri per a fer-hi formatges.

Respecte als orris de Perafita, una acta del Comú d'Andorra ens proporciona informació sobre la datació del seu ús i sobre el nombre d'animals que hi accedien. Es tracta d'una sanció imposada pel Comú l'any 1789 al ramader Guillem Babot, per haver portat 725 ovelles a «l'orri de Perafita», quan la corporació feia poc havia establert el límit en 500 caps. Un dels orris que hi havia a Perafita acostumava a ser llogat pels propietaris de la casa Guillelmó d'Andorra la Vella, per un preu que podia anar dels sis als vuit formatges. L'any 1625 el van arrendar per un termini de set anys, i en la contractació s'estipulava que havia de retornar-lo en perfectes condicions a menys que es cremés sense que fos culpa seva (es deurién referir a la cabana). En la documentació de la parròquia d'Ordino hi ha diverses referències a l'ús dels orris, que daten de mitjans del segle XVII, entre les quals té particular interès una que ens informa de l'existència d'un orri de fusta (el normal és que estiguin bastits en pedra seca), a la zona del Brug. L'any 1723 una ordinació del Comú d'Andorra la Vella establí que estava prohibit que les bassives s'acostessin a més de 25 passes

ramats¹. En alguns d'aquests espais hi podem trobar més d'un orri, en agrupacions de quatre o cinc exemplars no massa allunyats l'un de l'altre; molt probablement això es degut al fet que amb un sol orri no haguessin donat abast al gran nombre d'animals que calia atendre.

De l'ús ramader d'algunes d'aquestes zones, com les de Perafita i Claror, on es localitzen diversos orris, ja hi ha constància al segle XIII, quan la seva propietat va ser objecte de litigi entre les parròquies d'Andorra i Sant Julià de Lòria. Pel que fa als orris en concret la majoria de

referències històriques es concentren als segles XVII i XVIII, coincidint amb l'esmentat període d'auge de la ramaderia. Per exemple J. Riera i Simó, en el seu llibre *Dels vells formatges andorrans*, cita una pràctica que hi havia entre els pastors destinada a regular l'ús d'un dels orris de Claror: consistia en que el primer dels homes de les parròquies d'Andorra o de Sant Julià de Lòria que posés un senyal en l'orri el matí de Sant Bernabé, (11 de juny), el podria utilitzar durant tot l'any. Aquesta pràctica era vigent almenys l'any 1607, quan la seva aplicació va ser

a fi de no d'estovar la difícil operació de munyir les ovelles. Aquesta és la darrera referència documental que tenim de l'ús dels orris a la vall del Madriu, a partir de llavors deixa d'haver-hi cap notícia. És força possible que de forma paral·lela la decadència de la ramaderia ovina, que a la parròquia d'Andorra s'inicia al segon quart del segle XVIII, els orris anessin quedant en desús.

Des del punt de vista arqueològic i etnològic els orris, constitueixen el principal testimoni material de l'activitat ramadera en l'alta muntanya, i el gran nombre d'exemplars conservats ens dona testimoni de la gran importància que aquesta va arribar a assolir. En les diverses campanyes de prospecció, en les que avui en dia encara no està inclosa la totalitat del territori², s'ha localitzat un total de trenta-sis orris, que són els següents distribuïts per parròquies:

Parròquia d'Encamp:

- L'orri dels Cortals d'Encamp (relativament mal conservat)
- L'orri del Cubil (actualment en procés de restauració)
- L'orri d'Engait (a l'extrem nord de la vall de la Llosa, que va a donar a la Cerdanya)
- L'orri de Montmalús (que està ja dins la Vall Civera, a la Cerdanya)
- L'orri del llac de Pessons
- Dos orris a Ensagents
- L'orri dels Agols (poc conservat)

Parròquia d'Ordino:

- L'orri del Castellar (del qual només queda una lleugera traça)
- L'orri del Brug (del qual sobretot es conserva la cabana)
- L'orri de la Serrera

Orri de la Serrera.

- L'orri de la Coma del Forat (que ha estat restaurat, així com les cabanes annexes)

Parròquia de Sant Julià de Lòria

- L'orri de les Cabanes (acompanyat d'un important conjunt de cabanes i pletes en pedra seca)
- Els dos orris del Forat de l'Olla
- L'orri del Planell Gran
- Els dos orris de Claror

Parròquies d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany³

- Els dos orris de Prat Primer
- Els dos orris de Perafita
- L'orri del port de Perafita (se'n conserva tan poc que quasi bé no es distingeix)
- L'orri de Mateu (és el de major llargada de tots, aproximadament uns cent metres)
- L'orri de pas de la Maiana
- L'orri de l'Estall Serrer (reaprofitat com pleta)
- Els cinc orris de Setut (el major conjunt)

- L'orri del riu dels Orris (dels més espectaculars pel seu traçat sinuós)

Parròquia de Canillo

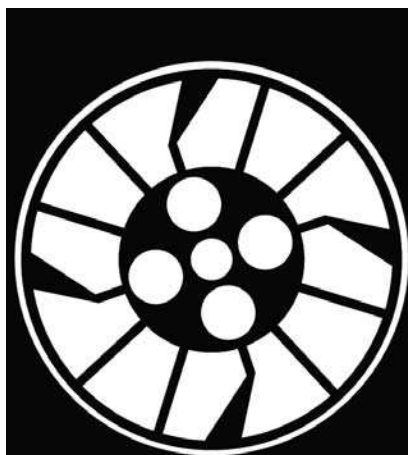
- Dos orris de la Vall del Riu
- Dos orris de les Pletes del Siscaró

Notes

1. El principat d'Andorra està dividit en set unitats administratives anomenades parròquies. L'entitat que gestiona cada parròquia és el Comú, que sense ser exactament el mateix, es podria dir que és l'equivalent a l'ajuntament.

2. Els treballs de prospecció s'han centrat a la vall del Madriu-Perafita-Claror arran de la seva candidatura a la declaració com a patrimoni de la humanitat per part de la UNESCO. A més s'han fet prospeccions a les parròquies d'Encamp, Ordino i Sant Julià de Lòria, però disposem de pocs coneixements de les parròquies de Canillo i la Massana.

3. Les dues parròquies d'Andorra la Vella i Escaldes Engordany, formaven, inicialment, una sola i es van separar l'any 1978. No obstant la partició del territori en la muntanya encara no ha estat feta; per això les tractem conjuntament.

FESTES.ORG

L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

